

Eksperiment pedaqoji diaqnostikanın əhəmiyyətli tərkib hissəsi kimi

Nigar Nəsir qızı Niftəliyeva

*fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*

E-mail: nasir2010@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. F.A. Rüstəmov,
p.ü.f.d., dos. Y.T. Rzayeva

Açar sözlər: pedaqoji təcrübə, eksperimental qrup, pedaqoji diaqnostika, müqayisəli eksperiment, dublikat eksperiment

Ключевые слова: педагогическая практика, экспериментальная группа, педагогическая диагностика, сравнительный эксперимент, дублирующий эксперимент

Key words: pedagogical practice, experimental group, pedagogical diagnostics, comparative experiment, duplicate experiment

Elmi və metodoloji problemlərin həlli üçün eksperiment tədqiqat metodu kimi yalnız psixologiyada deyil, pedaqogikada da istifadə olunur. Pedaqoji prosesin hərəkətliliyi və multi-faktorial mahiyyəti, nailiyyətləri və çatışmazlıqları ən etibarlı şəkildə müəyyənləşdirməyə, prioritetləri əsaslandırmağa, pedaqoji hadisə və proseslərdə daxili əlaqələri və asılılıqları aşkar etməyə imkan verən mürəkkəb pedaqoji təcrübənin istifadəsini müəyyənləşdirir. Belə bir təcrübə, bəlkə də hadisələri öyrənmək, faktları qeyd etmək, pedaqoji proses iştirakçılarının dəyişiklik və inkişaf dinamikasını izləmək üçün ən doğru yoldur. Hərtərəfli pedaqoji təcrübə səbəb-nəticə əlaqələrini, daxili inkişaf mənbələrini, yəni: tədqiq olunan məsələlər üzrə nəzəri tədqiqat səviyyəsinə yüksəlmək imkanlarını açır

Təcrübə vahid pedaqoji hadisələri onların tərkib elementlərinə ayırmağa, bu elementlərin işlədiyi şərtləri dəyişdirməyə, fərdi amillərin nəticələrinə təsirini təcrid etməyə və yoxlamağa, ayrı-ayrı tərəflərin və münasibətlərin inkişafını izləməyə, nəticələri daha az və ya dəqiq qeyd etməyə imkan verir. Təcrübə müəyyən və ümumi fərziyyələrin sınaqmasına, nəzəriyyənin fərdi nəticələrinin aydınlaşdırılmasına, faktların müəyyənləşdirilməsinə və dəqiqləşdirilməsinə, istifadə olunan vasitələrin səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsinə və s. xidmət edə bilər.

“Təcrübə” anlayışı çox geniş şərh edildiyində, bəzi yeniliklərin hər hansı bir axtarış-tədqiqat işində sınaqdan keçirilməsinə diqqət yetiririk. Lakin təcrübənin aparıcı əlamətlərindən ən azı biri (sabitləmə şərtləri, daha az və ya dəqiq ölçülər) olmadıqda, görülən işləri ciddi şəkildə eksperiment adlandırmaq olmaz.

Mürəkkəb bir pedaqoji təcrübə sınaqların (fərziyyələrin, ayrı-ayrı faktların əldə edilməsi və ya dəqiqləşdirilməsi üçün zəruri olan fərziyyələrin yoxlanılması), habelə ümumi hipotezaların, inkişaf etmiş modellərin, quruluşların və kompleks yeniliklərin sınaqması ilə əlaqəli konstruktiv ola bilər.

Əgər bir obyekt başqa obyektlərlə müqayisə etmədən tanımağı hədəfləyiriksə, mütləq hərtərəfli pedaqoji təcrübə təşkil edilməlidir. Təcrübə pedaqoji fəaliyyətin ən optimal şərtlərini və ya vasitələrini seçməyə yönəldilmişdirsə, təbiətdə müqayisəli olacaqdır və buna görə müqayisəli təcrübə adlanır. Öz növbəsində, eksperimental qrupun (eksperimental obyektin) nəzarət qrupu ilə eksperimental dəyişikliklərin təsir etmədiyi şəkildə müqayisə oluna bilməsi

üçün müqayisəli təcrübə təşkil edilə bilər; nəzarət obyektini olmadıqda dəyişkən bir eksperiment şəklində müqayisəli eksperiment təşkil etmək mümkündür və ən yaxşısını seçmək üçün bir neçə təcrübə seçim bir-biri ilə müqayisə edilir.

Qarışıq bir variant da mümkündür, bunda bir neçə eksperimental qrup və bir və ya bir neçə nəzarət qrupu yaradılır.

Müqayisəli eksperimentin müxtəlif üsulları mövcuddur. Tək bir fərq prinsipi üzərində qurulmuş bir eksperimentdə, eksperimental və idarəetmə qruplarında və ya eksperimental iş üçün müxtəlif seçimləri həyata keçirən qruplarda bir dəyişənli yoxlanılan istisna olmaqla bütün proses şərtlərini bərabərləşdirməyə çalışırlar. Nəticələrdəki fərqi məhz bu dəyişkən vəziyyətə və ya faktora aid etmək olar.

Bərabər amillər asan deyil. Qrupları eyni şəkildə seçmək lazımdır ki, bu və ya digər fəaliyyət növünə sərf olunan vaxt, fəaliyyətə münasibət və həyata keçirildiyi şərtlər, əvvəllər əldə edilmiş nəticələr nəzarət qruplarında təxminən eyni və ya daha yaxşı olsun. Əlbəttə ki, bütün bunlar görmə qabiliyyətinə görə deyil, akademik performans, zehni inkişaf və müqayisə edilən siniflərdə və ya qruplarda şagirdlərin sağlamlığı ilə bağlı məlumatların müqayisəsi əsasında həyata keçirilir. Bərabərləşdirmək üçün ən çətin olan şəxsi amildir - müəllim şəxsiyyətinin və şagirdlərin tərkibinin təsiridir. Buna görə təcrübə və nəzarət qruplarında dərslərin, görüşlərin və məsləhətləşmələrin eyni müəllim və ya təxminən eyni dərəcədə bərabər olan müəllimlər tərəfindən aparılması arzu olunur.

Qrup tərkibinin bərabərləşməsinə ya da daha zəif qrup təcrübə predmeti (nəzarət "dilimləri" ilə müəyyənləşdirilən) götürüldüyünə görə, təcrübələrin və nəzarət qruplarının hər sonrakı seriyalarda bir-birinə qarışması qondarma eksperiment olaraq görülə bilər. Bu hallarda, yalnız müxtəlif tərkibli eksperimental qruplarda daha yüksək nəticələrin təsdiqlənməsi yeniliyin səmərəliliyinin sübutudur. Belə nəticələr əldə olunmazsa, bu fərqli bir tələbə tərkibi ilə nəticələnlə bilər.

Bu cür bərabərləşdirmə metodu yalnız fəaliyyətin nəticələri, müqayisə olunan tələbə qruplarının inkişafındakı dəyişikliklər zehni olaraq nəzərə alındıqda mümkündür: məsələn, eyni sayda təşəbbüs lideri, aktiv ifaçı, passiv ifaçı və müqayisəli qruplarda pedaqoji laqeydlik nəzərə alındıqda. Və ya akademik işlərdən danışırıqsa, eyni dərəcədə yaxşı, orta və zəif fəaliyyət göstərən şagirdlər, inkişaf etmiş bir müəllim, vizual-obrazlı və ya praktik olaraq aktiv düşüncə sahibi olan məktəblilər və s.

Ən optimal variantı müəyyənləşdirmək üçün eksperimental təlim və təhsildə fərqli seçimlər arasında ya da eksperimental seçimlə idarəetmə aralığında müqayisə edilir. Bu vəziyyətdə tipik bir səhv, iş şəraitinin və nəzarət qruplarının tərkibinin qeyri-səlis bir tərifidir. Onların tərbiyə və akademik uğur baxımından "təxminən eyni" olduğu iddia edilir. Lakin mahiyyət etibarilə onlarda görülən işlərin əhəmiyyətli məzmunu və işin əhəmiyyəti qaydasını qorumaqla məhdudlaşır.

Yaxşı düşünülmüş, yaxşı təşkil edilmiş bir eksperimental variantın qeyri-müəyyən olduğu və əksər hallarda əhəmiyyətli iş forması üçün ən yaxşı variant olmadığı ortaya çıxır. Əslində, müəyyən bir sistemin systemsiz variantdan üstünlüyü aydınlaşdırılır, təşkilat çəkisi ilə müqayisə olunur. Belə hallarda təcrübə aparılmadan, yaxşı planlanmış, diqqətlə hazırlanmış bir işin, zəif hazırlanmış və mütəşəkkil iş seçimlərindən daha yaxşı və effektiv olduğu aydın olur. Yuxarıda göstərilənlərdən görünür ki, həm nəzarət qruplarının tərkibi, həm də bu qruplarda görülən işlər təcrübə qruplardakı işin tərkibi və məzmunu qədər ciddi şəkildə müəyyənləşdirilməlidir. Müqayisə olunan təlim və təhsil seçimlərinin ən yaxşı şəkildə təqdim edilməsi zəruridir. Məsələn, bir təcrübəçi mühazirə ilə müqayisədə bir kompüter programı istifadə edərkən

bir mövzunu öyrənməyin üstünlüyünü sübut etmək istəyirsə, onda eksperimental versiya ustad müəllimin mənalı, maraqlı, problemlə müəllimlərinin iş şəraiti və formaları eksperimental olaraq öyrənilirsə, nəzarət obyektini eyni yaş qruplarında və ya məktəbdə fərqli yaşda eyni yaş qruplarının işini düzgün təşkil edə bilər. Təcrübəli şəkildə yoxlanılmış seçimlər ənənəvi təhsil və təlim üçün diqqətlə seçilmiş, xüsusi qeyd edilmiş və təhlil edilmiş variantlarla müqayisə olunmalıdır.

Yuxarıdakı mülahizələr hərtərəfli pedaqoji eksperimentin təşkili üçün başqa bir tələbi başa düşməyə imkan verir. Təcrübə və nəzarət seçimlərinin, eləcə də fərqli eksperimental seçimlərin müqayisəsi ümumiyyətlə mövcud iş sistemi ilə deyil, müqayisə üçün xüsusi olaraq müəyyən edilmiş istiqamət və xüsusiyyətlərlə aparılmalıdır.

Deyək ki, bu, müxtəlif növ fəaliyyətlərin effektivliyi ilə müqayisə edilə bilər və bir və ya eyni məqsədə nail olmaq üçün onun təşkilinin formaları, yerinə yetirilən işin fərdi və kollektiv məsuliyyətin effektivliyi, ictimai faydaları əməkdə təşəbbüslərin meydana gəlməsinin müqayisəli təsviri və s.- də verilə bilər.

Hərtərəfli pedaqoji eksperiment üçün digər əsas tələb aşağıdakılardır: dondurulmayan, əksinə, vasitə və metodlarının məntiqində inkişaf etdirilmiş bir idarəetmə sistemi inkişaf etmiş və təkmilləşdirilmiş bir sınaq sistemində qarşı olmalıdır. Məsələn, ənənəvi "məktəb-mərkəzlilik" variantı (məktəb tərbiyə işinin mərkəzi, yəni təbiətdə tərbiyə olunan tədris prosesi və mikrorayonda yerləşən təşkilatların qüvvə və vasitələri ilə əlaqəli müxtəlif sinifdankənar fəaliyyətlər) "məktəb - metodik mərkəz" seçimi ilə ziddiyyətlidirsə, tədris kompleksinin əsasını təşkil edir ", o zaman hər iki variantın inkişafı üçün tədbirlər təmin etmək lazımdır. Xüsusilə məktəb şurası, tələbə özünüidarəetmə, müqavilələr bağlamaq mikrorayonda yerləşən məktəb və təşkilatların keyfiyyətləri, müasir diaqnostika metodları əsasında şagirdlərin psixoloji və pedaqoji öyrənməsi üçün seçimlərdən istifadə və s.

Tək oxşarlıq prinsipindən istifadə edərək bir eksperimentin təşkili metodu da istifadə olunur. Nəzarət obyektlərinin seçilməsini və inkişaf etdirilməsini, şərtlərin bərabərləşdirilməsini tələb etmir, əksinə, müxtəlif şəraitdə təşkil olunur. Məsələn, bu mövzuda yeni bir tədris proqramı tanınmış innovativ məktəblərdə və adi paytaxtda yaxud ətraf ərazilərdə, şəhər və kəndlərdə, təcrübəli müəllimlər və yeni başlayanların və s. üzərində sınaqdan keçirilmişdir. Nəzarət seçimi ilə müqayisədə nəticə, dəqiq inkişafa aiddir.

Qarışıq dəyişikliklər prinsipi əsasında hərtərəfli pedaqoji təcrübə təşkil edilə bilər. Bir neçə obyektə, müəyyən hallarda əvvəlcə hətta birində həyata keçirilə bilər. Təcrübənin belə bir təşkilinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dəyişikliklər tədricən işə daxil edilir və nəticələr də mərhələlərlə qeyd olunur. Bu şəkildə, bir tərəfdən, prosesin gedişi və nəticəsi, digər tərəfdən təqdim edilən dəyişikliklər arasında səbəb və digər əlaqələr qurulur.

Əsas eksperimentlə yanaşı, bir qədər fərqli şəraitdə fikir və fərziyyələrin digər material üzərində sınaqdan keçirildiyi bir dublikat aparmaq faydalıdır. Bundan sonra əsas və dublikat eksperimentlərin materiallarının müqayisəli təhlili aparılır.

Hər hansı bir eksperiment ilkin vəziyyət, aralıq və yekun nəticələrin obyektiv uçuğunun müəyyən metodologiyasını əhatə edir. Nəticələrin ölçülməsi üçün meyarlar və metodlar bərdə sual yaranır. Məqsədlərinin, mövzusunun, şərtlərinin xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq hər bir tədqiqat xüsusi olaraq həll edilməlidir.

Nəticələrin tamamilə düzgün olması şərtlə riyazi işlənmə ilə ifadə olunması çox yaxşıdır. Bütün şərtlərdə, nəticələrin obyektivliyi və etibarlılığı (göstəricilərin ölçülən keyfiyyətlərə uyğunluğu), onların mənalı şəkildə şərh edilməsi - səbəblərin izahı, qeydə alınan dəyişikliklərin xarakteri, aşkar edilmiş dəyişikliklərin təlim-tərbiyə strategiyası və taktikası, məzmunu, habe-

lə təhsil prosesinin yenilənməsi üçün bütöv əhəmiyyəti zəruridir.

Sonda vurğulamaq lazımdır ki, pedaqogikadakı bir təcrübə fizika, texnologiya və hətta biologiyada olduğu kimi dəqiq olduğunu iddia edə bilməz. Təcrübə pedaqoji tədqiqat metodlarından yalnız biridir, mütləq dəyişdirilə bilməz.

Əmrulla Paşayev və Fərrux Rüstəmov "Pedaqogika" dərslində pedaqoji eksperimentə bu cür yanaşırlar: "Bu tədqiqat metodunun mahiyyəti müəllim və şagirdlərin pedaqoji fəaliyyətini xüsusi təşkil edərək, irəli sürülən pedaqoji ideyanı, fərziyyəni həmin şəraitdə öyrənməkdən, yoxlamaqdan ibarətdir. Məqsəd hadisələr arasındakı qarşılıqlı əlaqələri, pedaqoji ideyaların, fərziyyənin faydalılığını öyrənmək, aşkara çıxarmaq və əsaslandırmaqdan ibarətdir. Pedaqoji ideya və fərziyyə təcrübədə özünü doğrultduqca, tədrisən müvafiq nəzəri ümumiləşdirmələr və nəticələr meydana çıxır".

Pedaqoji eksperiment əsasən aşağıdakı meyarlara görə təsnifatlaşdırılır:

a) Keçirilmə yerinə əsasən 2 növü var:

Təbii eksperiment – burada dərslilər, dərslərsəitləri, tədris proqramları, tədris planları araşdırılır.

Laborator eksperiment – bu zaman xüsusi pedaqoji şərait yaradılmalıdır.

b) Tədqiqatın məqsədindən asılı olaraq 4 növü var:

Müəyyənədicilə eksperiment – başlanğıcda həyata keçirilərk, təcrübədəki vəziyyəti üzə çıxarır
Yaradıcı-dəyişdiricilə eksperiment – problemlə əlaqədar fərziyyələr, metodiki üsullar işlənilib hazırlanır

Yoxlayıcı eksperiment - sınılanmış təcrübəni başqa tədqiqat obyektlərində də icra edərək təcrübənin həqiqiliyi, dəqiqliyi yoxlanılır

c) Paralel, çarpaz eksperiment əsasən 3 mərhələdə həyata keçirilir:

1) Məktəb sənədlərinin öyrənilməsi

2) Şagirdlərin yaradıcılıq məhsullarının öyrənilməsi

3) Qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi

"Təcrübə" anlayışının şərhilə. Bir "təcrübə"nin nə olduğunu və tədqiqatçıların bu konsepsiyanın mahiyyətini və məzmununu necə müəyyənleşdiridiyini düşünün. Bu, məqsədimiz olaçaqdır. Məqsədə çatmaq üçün problemi həll etməliyik:

1) təhlil etmək, "təcrübə" anlayışının müxtəlif şərhiləri,

2) əldə edilmiş məlumatları müqayisə etmək;

3) bu konsepsiyanın əsas fərqləndiricilə xüsusiyyətlərini (meyarlarını) vurğulamaq.

Təcrübə anlayışı müəllimin təcili suallarına cavab verməyə imkan verir: Müəllimlərdən hansını eksperimentator hesab etmək olar? Hansı fəaliyyət təcrübə hesab olunur və onu hansı meyarlarla fərqləndirmək olar: müəllif, yenilikçi, təcrübəli, ənənəvi və s. Hansı vəziyyətdə orijinal metoda əsasən tədris bir sınaqdır və buna görə müəllimin fəaliyyəti eksperimental xarakter daşıyır və hansı vəziyyətdə belə deyil?

Bu sualların cavablarının görünməsi üçün təcrübə fəaliyyətin müəllim tərəfindən həyata keçirilən hər hansı digər fəaliyyətdən fərqləndirilməsi üçün işarələr (meyarlar) lazımdır. Bunları düşünmək lazımdır.

Bu günə qədər, "təcrübə" anlayışı paradoksal olaraq, olduqca fərqli bir şərhə malikdir. Budur, bəzi müəllimlərin istifadə etdiyi təriflərin əsas xüsusiyyətlərini özündə saxlayan, öz suallarımızı cavablandırmasına və müəllimin işini eksperimental rejimdə təşkil etməyə imkan verən öz versiyamızı yaratmağa yönəlmiş bir araşdırma.

Qısa Fəlsəfi Ensiklopediyada bir təcrübə "sistematik bir müşahidə; onlardan asılı olan hadisələri öyrənmək üçün sistematik təcrid, şəraitin dəyişməsi" kimi verilir. Beləliklə, bir şəxs

müşahidə etmək imkanı yaradır, bunun əsasında müşahidə olunan fenomenlərdəki qanunlar haqqında bilikləri formalaşır. Müşahidələr, şərtlər, naxışlar haqqında bilik ən əhəmiyyətli, fikrimizcə, bu tərfi xarakterizə edən əlamətlərdir.

"Psixologiya" lüğətində təcrübə anlayışı "ümumilikdə, xüsusən psixoloji araşdırmalarda elmi biliklərin əsas (müşahidə ilə yanaşı) metodlarından biri" hesab olunur. Bir və ya bir neçə dəyişkənliyi (amilləri) sistematik şəkildə idarə edən və öyrənilən obyektin davranışında üst-üstə düşən dəyişiklikləri qeydə alan tədqiqatçının vəziyyətə aktiv müdaxiləsi ilə müşahidədən fərqlənir.

Düzgün qurulmuş təcrübə, dəyişənlər arasındakı əlaqəni (korrelyasiya) ifadə etməklə məhdudlaşmadan, səbəb-nəticə əlaqələri haqqında fərziyyələri sınağa imkan verir. Ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlər, fikrimizcə, tədqiqatçının fəaliyyəti, axtarış xarakteristikası və formalaşdırılmış təcrübə növləri, habelə hipotez testidir.

Didaktik eksperimentin mahiyyətini müəyyənləşdirən V.İ.Zagvyazinski, ən əlverişli şəraitdə öyrənmək üçün bir fenomenin dəyişdirilməsi və ya çoxalması olduğu bir elmdə bir təcrübə anlayışını əsas götürür. Təcrübənin xarakterik bir xüsusiyyəti, tədqiq olunan fenomenə insanın planlı müdaxiləsi, tədqiq olunan hadisələrin müxtəlif şəraitdə çoxalma ehtimalıdır. Təcrübə metodu, V.İ.Zagvyazinskiyə fikrincə, inteqral pedaqoji hadisələri onların tərkib elementlərinə ayırmağa imkan verir. Bu elementlərin işlədiyi şərtləri dəyişdirərək (dəyişən), eksperimentator, ayrı-ayrı tərəflərin və əlaqələrin inkişafını izləyə, nəticələrini daha az və ya dəqiq qeyd edə bilər. "Təcrübə fərziyyənin sınaqına, nəzəriyyənin müəyyən nəticələrinin (empirik təsdiqlənən nəticələrin) aydınlaşdırılmasına, faktların müəyyənləşdirilməsinə və aydınlaşdırılmasına xidmət edir".

Ən diqqətəlayiq xüsusiyyətlər reproduksiya, fərziyyə testi və faktların müəyyənləşdirilməsi və dəqiqləşdirilməsidir.

M.M. Potaşnik, "təcrübə" anlayışının pedaqoji praktikada tətbiqini nəzərə alaraq istifadə olunan məzmunun çoxluğunu vurğulayır. Lakin bunların hamısında müəllif yazır ki, "ekvivalentdir, digərlərinin hamısını çıxarmaq olar, hər biri nəzərdən keçirilən fenomenin bir tərəfini və ya digərini daha güclü şəkildə vurğulayır." Bu nöqtəyi-nəzərdən, fikrimizcə, həmişə əsaslandırılmır, çünki fenomenin bir tərəfində, hətta ən əhəmiyyətli, lakin bir ölçülü olsa da, çoxölçülü bir cismin bütövlüyünü yenidən yaratmaq çətindir. Təcrübə (Potaşnik M.M. görə) pedaqoji fəaliyyətin nəticələrinə təsir edən mühüm amillərin müəyyənləşdirilməsini və optimal nəticələr əldə etmək üçün bu amilləri dəyişməyə imkan verən tədqiqat metodudur.

V.S. Lazarev yazır ki, təcrübə altında "... idarə olunan və idarə olunan şəraitdə gerçəklik hadisələri araşdırılan ümumi bir idrak metodu başa düşüləndir".

Mövcud təriflərdə (V.V. Kraevsky, V.S. Lazarev, A.M. Novikova, M.M. Potashnika və başqalarının əsərlərində oxşar yanaşmalar əks olunmuş) sınağın əsas xüsusiyyətlərinin tamlığını qoruyub saxlayan ayrılmaz bir versiyasını təqdim etmək üçün bəzilərini gətirmək bizim üçün vacib görünür:

- Eksperiment (Latın dilindən - test, təcrübə) - sübutlara əsaslanan təcrübədir.
- Eksperiment - bir fərziyyəni sınaq.
- Eksperiment - inkişaf etmiş bir metodologiyanın (texnologiya, tədbirlər sistemi və s.) kimsə - başqa bir müəllim və ya menecer tərəfindən yeni şərtlərlə tərəfindən təkrar istehsal edilməsidir.

- Məktəbdə bu və ya digər problem üzərində təcrübə - tədqiqat işləri.
- Eksperiment - təbii və ya süni şəkildə yaradılan bilik metodunun köməyi ilə idarə olunan və idarə olunan şərtlər, pedaqoji fenomen araşdırılır, problemin həlli üçün yeni bir yol, prob-

lem axtarılır.

• Eksperiment - tədris, valideyn tərbiyəsi, uşaq inkişafı, məktəb idarəetməsi üçün yeni texnologiyaların yaradılması və sınaqdan keçirilməsi istiqamətində ciddi şəkildə yönəldilmiş və nəzarət edilən pedaqoji fəaliyyətdir.

• Eksperiment - pedaqoji fəaliyyətin nəticələrinə təsir edən mühüm amillərin müəyyənləşdirilməsini və optimal nəticələr əldə etmək üçün bu amilləri dəyişməyə imkan verən tədqiqat metodudur.

Fikrimizcə, təbii və ya süni şəkildə yaradılmış idarə olunan şərait, tədqiqat işləri əvvəlki xüsusiyyətlərini tamamlayan əsas xüsusiyyətlərdir.

Yuxarıdakı təriflərin əsas xüsusiyyətlərini vurğulayaraq, aşağıdakı tərfi qura bilərik:

"Təcrübə", təbii və ya süni şəkildə yaradılan və idarə olunan və idarə olunan şəraitdə ortaya çıxmış bir fərziyyənin sınaqdan keçirilməsi üçün yaradılmış və nəticəsi olan yeni bilikdir, bu da pedaqoji fəaliyyətin nəticələrinə təsir göstərən mühüm amillərin müəyyənləşdirilməsini özündə cəmləşdirir.

Təcrübənin meydana çıxmasına nəyin baxacağına dair suala cavab tapmaq üçün təcrübə fəaliyyətini hər hansı digərindən və xüsusən yenilikçidən fərqləndirmək üçün işarələr lazımdır.

Fikrimizcə, belə əlamətlər (meyarlar) bunlardır:

- təcrübənin məqsədi və proqramının mövcudluğu;
- bir fərziyyənin olması;
- yeni pedaqoji bilik əldə etməyə istiqamətləndirmə;
- elmi təsvir dilinin olması;
- təcrübə predmetinə təsir etmək yollarının mövcudluğu;
- eksperimental inkişafın mövcudluğu;

Təcrübə əlamətlərinin hər birinin mahiyyəti və məzmunu xüsusi bir araşdırma mövzudur. Təcrübənin məntiqi, sınaq dövrünün mərhələləri və struktur komponentləri nəzərdən keçirildikdən sonra ona qayıtmaq məsləhətdir.

Təcrübə fəaliyyətinin səmərəliliyi əsasən təcrübənin əsas mərhələlərinin ardıcılığını müşahidə edən tədqiqatçı tərəfindən müəyyən edilir. Təcrübə dövrünün məntiqinə diqqət yetirərək fərdi addımları xüsusi bir şəkildə tərtib etmək lazımdır.

Birinci mərhələ diaqnostikanın tətbiqi ilə əlaqəli, proqnostik və təşkilati funksiyaları. İkinci mərhələdə icra funksiyası həyata keçirilir. Üçüncüsü analitik funksiyadır. Və nəhayət, dördüncüsü - ictimailəşmə funksiyası. Göstərilən mərhələləri müvafiq olaraq adlandırmaq olar: hazırlıq, praktik, ümumiləşdirmə, həyata keçirmə.

Hazırlıq mərhələsi. Hazırlıq mərhələsi, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, mürəkkəbdir və bir neçə funksiyaya malikdir: diaqnostik, proqnostik və təşkilati.

Diaqnostik funksiya tədqiq olunan obyektin vəziyyətinin "şekli"nin qurulmasını əhatə edir. Pedaqoji təcrübələrdə bu ola bilər: fərdi təcrübənin təhlili və müəllimin, baş müəllimin, məktəb direktorunun fəaliyyətindəki müəyyən çətinliklərin müəyyənləşdirilməsi; məktəbdə pedaqoji prosesin vəziyyətinin təhlili; məktəbin müəllim heyətinin təhsil ehtiyaclarının müəyyənləşdirilməsi; təhsil müəssisəsində tədris prosesindəki ziddiyyətlərin formalaşdırılması; problemin ifadəsi və əsaslandırılması, həlli üçün axtarışın aparılacağı axtarış.

Bu funksiyanın həyata keçirilməsi təcrübə müəllimi, direktoru, baş müəllimi təcrübənin vəziyyətini diaqnoz qoymağa və özünəməxsus "cahillik biliyi" qurmağa imkan verir. Bu vəziyyətdə problemin mənbəyi çatışmazlıqlar, ziddiyyətlər, xüsusi təcrübədəki çətinliklərdir. Onları aradan qaldırmaq ehtiyacını formalaşdırırlar. Onların altında bir təcrübə ideyası doğulur və ya kənardan gətirilir.

Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, bir çox praktik problemləri həll etmək üçün bir sıra nəzəri problemlər hazırlamaq lazımdır və burada təcrübə elm adamları olmadan edilə bilməz. Beləliklə, V.İ.Zagvyazinsky yazır ki, bəzi hallarda praktik bir problemi həll etmək, məsələn, akademik çatışmazlığı aradan qaldırmaq və bütün şagirdlərin bilik keyfiyyətini yüksəltmək üçün öyrənmə və inkişaf problemlərini həll etmək, idrak ehtiyaclarının formalaşdırmaq, idrak müstəqilliyi, tədrisə fərqli yanaşma, alqoritmləşmənin birləşməsi lazımdır. Təhsil fəaliyyətində yaradıcılıq və digərlərinə. elmi bir yanaşma olmadan heç bir yol yoxdur.

Problemin həllində növbəti addımlar proqnostik funksiyanın eksperimentator tərəfindən yerinə yetirilməsi ilə əlaqələndirilir.

Proqnostik funksiyanın eksperimentator tərəfindən həyata keçirilməsinin vacib bir xüsusiyyəti eksperimental proqramın inkişafıdır. Eksperimentin məqsədi, fikir, dizayn, fərziyyə, gözlənilən müsbət nəticələrin proqnozu və mümkün mənfi təzahürləri, kompensasiya mexanizmləri, eksperimentin mərhələləri, nəticələrin qiymətləndirilmə meyarları və s. nəzərə alınmalıdır.

Təcrübə proqramının inkişafı eksperimentator üçün xüsusilə vacib bir məsələdir və buna görə daha ətraflı araşdırılmalıdır. Bizim fikrimizcə, təcrübə proqramının inkişafı təcrübə fəaliyyət dövrünün təşkili ilə məntiqi şəkildə bağlıdır, buna görə də bir az sonra nəzərdən keçirmək məsləhətdir.

Təcrübə proqramı hazırlandıqdan sonra eksperimentator suallara cavab verməlidir: onun həyata keçirilməsinin real şərtləri nədir və proqramın işə salınması üçün əlavə şərtlər təmin edilməlidir? Bu suallara cavab verərək eksperimentator eksperimentin özünə xidmət edən bir fəaliyyət göstərir və ya təşkilati bir funksiyamı həyata keçirir.

Bu funksiyanın yerinə yetirilməsinə, M.M.Potaşnikin fikrincə, təcrübənin maddi bazasının hazırlanması, idarəetmə funksiyalarının bölüşdürülməsi, elmi məsləhətçi və ya elmi məsləhətçi axtarışı, xüsusi təlimin təşkili, eksperimentə metodiki dəstək və s. aid edilə bilər.

Praktik mərhələ. Təcrübə üçün şərtlər hazırlandıqdan sonra praktik mərhələ başlayır, bu müddət ərzində ifaçı funksiyası gerçəkləşir. Təcrübə növündən (müəyyənləşdirmə, axtarış, formalaşdırma) asılı olaraq bu mərhələnin nəticələri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Xüsusilə, eksperimentin nəticəsi başlanğıc mərhələdə tədris predmetinin vəziyyətinin təhlili və ya faktiki vəziyyətin təsviri ola bilər.

Bu tip təcrübəni aparmaq üçün obyektiv məlumat toplamağın parametrləri əvvəlcədən müəyyənləşdirilməlidir; etibarlı nəticə əldə etmək üçün tələb olunan test nümunələrinin sayı; vəziyyətin (işin mövzusu) sonrakı təhlilini idarə etmək və aparmaq üçün kifayət qədər nümunə müəyyən edilmişdir. Beləliklə, müəyyənləşdirmə eksperimentinin əsas xarakteristikası müəyyən edilmiş amillərin qeydiyyatıdır. Başqa sözlə, bu tip eksperimentator suala cavab verir: öyrənilən mövzu nədir və nəyə uyğun deyil?

Müəyyən edilmiş və təhlil olunmuş amillər sonradan işçi fərziyyəsinə çevrilən təcrübənin ideyası və dizaynının ortaya çıxması üçün əsas ola bilər. Təcrübəçi tərəfindən öyrənilən bölgə nisbətən bilinmirsə və real (sabit) bir fərziyyə yoxdursa, onda axtarış və ya pilot təcrübəsindən danışırlar.

İşləyən fərziyyə mövcud faktiki materialı sistemləşdirmək üçün əqləbatan və müvəqqəti bir fərziyyə kimi çıxış edə bilər və hər hansı bir asılılığı yoxlamaq üçün istifadə edilə bilər. Bundan əlavə, işləyən fərziyyə dəqiqləşdirilməli, inkişaf etdirilməli və həqiqi bir fərziyyə və ya hipotezlər sisteminə, problemin necə həll ediləcəyi barədə elmi əsaslı fərziyyəyə çevrilməlidir. Təcrübəçi tərəfindən qoyulan əsas sual aşağıdakılardır: seçilmiş məqsədə çatmaq üçün təklif olunan tədbirlər sistemi nədir?

Nəticə etibarilə, axtarış eksperimentindəki fəaliyyətinin nəticəsi, məsələn, uşaqda müəyyən şəxsiyyət əlamətlərinin hədəf inkişafına yönəldilmiş "təsir ölçüsü"nin təyin olunduğu fərziyyələr sistemi ola bilər.

Qurulmuş hipotez sistemi formalaşdırıcı eksperimentdə sınaqdan keçirilir. Bir sıra müəlliflər (V.İ. Zagvyazinsky, A.M. Novikov, Qısa Fəlsəfi Ensiklopediya və s.) bu sınağı tədris, transformasiya, konstruktiv və s. adlandırırlar. Tələbənin ali zehni funksiyalarını istiqamətli inkişaf etdirməyə imkan verir: qavrayış, diqqət, yaddaş, düşüncə. Uşağın inkişafına təsir göstərən müəyyən proseslərin gedişatının xarakteri eksperimentatorun məruz qalma metodlarından asılıdır.

Beləliklə, bir şagirdə dünyanın emosional-məcəzi qavrayışını formalaşdırmaq üçün müəllim-eksperimentatorun bəzi təsir metodlarına ehtiyacı var və məsələn, mücərrəd düşüncə tərzini inkişaf etdirmək üçün digərlərinə ehtiyac duyulur. Hər iki halda, bir formalaşdırıcı eksperimentin vacib əlaməti eksperimentatorun tələbə (mövzu) şəxsiyyətinə aktiv təsirdir.

Formalaşdırma növünün pedaqoji eksperimentinin nəticəsi, uşağın şəxsiyyətinin inkişafı və formalaşmasında amillər, nümunələr, dinamika, mexanizmlər, meylləri aşkar edən sübut edilmiş hipotezlər sistemidir.

Xülasə Mərhələsi. Səhnənin aparıcı funksiyası analitik funksiyadır. Təcrübədə tətbiq edilməsi eksperimentatorun fəaliyyətinin iki məhsulunun alınmasını təmin edir:

1) eksperimentin nəticələrinin və eksperimentin proqramında qeyd olunan hədəflərlə əlaqəsinin təhlili (eksperimentin mərhələlərinin, gözlənilən aralıq nəticələrin nəzarət dilimlərinin və ya digər aralıq nəticələrin diaqnozu vasitələrinin əlaqəsi daxil olmaqla);

2) təcrübənin gedişi və nəticələrinin dizaynı və təsviri. Təcrübəçi suallara cavab verir: nəyə müvəffəq oldu, nəyi yox? Nəyə görə? Hansı nümunə təsdiqləndi və nəyə görə? Hansı addımlar atıldı və onların effektivliyi nədir? və s.

İcra mərhələsi. Ümumiləşdirmə mərhələsinin nəticəsi, uşağın şəxsiyyətinin formalaşması yolları, şərtləri, prinsipləri, mexanizmləri, yolları və metodları, onun inkişafı müəyyən edilə bilər. Əldə olunan pedaqoji nəticənin ictimailəşmə funksiyasının həyata keçirilməsi ilə əlaqələndirilir. İcra mərhələsi təcrübənin həyata keçirilməsi üçün şərtlər paketinin müəyyənləşdirilməsini və nəticələrinin kütləvi praktikaya çevrilməsini əhatə edir. Bundan əlavə, eksperimentin bu mərhələsi üçün zəruri olan şey uşaq amilləri, nümunələri, prinsipləri, mexanizmləri, şərtləri və s.

Təcrübənin dərc edilmiş və sınaqdan keçirilmiş nəticələri, həyata keçirilmə prosesi, təcrübə proqramının icrasının müsbət nəticəsinin əldə olunduğu vəziyyətin müəyyən edilmiş parametrləri, nəticələrin kütləvi praktikaya mümkün tərcüməsi üçün şərait - bütün bunlar inkişafın təmin edilməsini təmin edir və eksperimentin nəticəsinin ictimailəşməsinə kömək edir.

Beləliklə, biz müəllimlərin eksperimental inkişaflarını yaratmaq, sınaqdan keçirmək və həyata keçirməklə bu günün problem və ziddiyyətlərini həll etməkdə təhsil praktikasının yaranması və ehtiyaclarını ödəmək məntiqinə uyğun eksperimental fəaliyyətin əsas mərhələlərini nəzərdən keçirdik.

Məqalənin aktuallığı. Pedaqoji eksperiment təhsil sahəsində yeniliklərin, gənc nəslin təlim-tərbiyə prosesində nəzərə çarpacaq irəliləyişlərin, dövlətin davamlı inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsində zəruri paya malikdir. O, müqayisəli təhlilə, inkişaf proseslərinin izlənilməsinə imkan yaratmaqla yanaşı ona fərqli aspektlərdən yanaşmanı da reallaşdırır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Pedaqoji eksperiment pedaqoji diaqnostikanın zəruri tərkib hissəsidir, onun təkmilləşdirilməsində və ona innovativ yeniliklərin gətirilməsində əhəmiyyətli rola malikdir. Əldə olunmuş nəticələrə müvafiq müasir tələblərə əsaslanan yeniliklərin gətiril-

məsi, təlim strategiyasının daha da zənginləşməsinə bilavasitə təsir göstərir və bu prosesin sürətlənməsinə xidmət edir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Pedaqoji eksperiment təlim prosesin düzgün təşkilində, düzgün təlim strategiyasının qurulmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir ki, pedaqoji eksperiment müddətində bu da nəzərə çarpacaq dəyişiklərin yaranmasına və davamlı müşahidəsinə şərait yaradır, monitoring proseslərinin düzgün təşkilinə imkan yaradır.

Ədəbiyyat

1. Ə.Paşayev, F.Rüstəmov. Pedaqogika. Bakı, Elm və təhsil, 2012.
2. Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. Москва, «Академия», 2005.
3. Эксперимент и инновации в школе. Заочная школа педагога-исследователя. Москва, №2, 2008.
4. file:///C:/Users/User/Downloads/pedagogicheskiy-eksperiment-ponyatye-i-etapy-deyatelnosti-zanyatie-2-traktovki-ponyatiya-eksperiment.pdf

Н.Н. Нифталиева

Педагогический эксперимент как важная составляющая педагогической диагностики

Резюме

В статье описаны функции педагогического эксперимента как важного звена педагогической диагностики. Педагогический эксперимент является неотъемлемой частью педагогической диагностики и обеспечивает ее прозрачную реализацию. Здесь мы также можем увидеть, как встречаются разные подходы.

Реализация педагогического эксперимента состоит из 4 этапов: подготовительный этап, практический этап, итоговый этап, этап внедрения.

N.N. Niftaliyeva

Pedagogical experiment as an important component of pedagogical diagnostics

Summary

The article describes the functions of the pedagogical experiment as an important part of pedagogical diagnostics. Pedagogical experiment is an integral part of pedagogical diagnostics and provides its transparent implementation. Here we can also see the convergence of different approaches.

The implementation of the pedagogical experiment consists of 4 stages: the preparation phase, the practical phase, the summary phase, the implementation phase.

Redaksiyaya daxil olub: 07.10.2019